

ERDÉLYI MUZEUM

XX. kötet.

1903.

5. füzet.

Bethlen Gábor nemesítő iskolája.*

Bethlen Gábor fejedelem négy évvel azelőtt, hogy a kollégiumát alapítja, 1618. januárius 27-én, kegyelmes választ küld két magyar tanuló ifjúnak, pártfogoltjainak, Szilvási Mártonnak és Bojthi Weres Gáspárnak Heidelbergába.

Ezek levélben jelentették a fejedelemnek, hogy szerencsésen megérkeztek s már haladnak is tanulmányaikban. Bojthi a fejedelmet magasztaló verszetét is, (Panegyris in... laudes... Gabr. Bethlen. Heidelberg. 1617.), első irodalmi zsengejét, megküldötte nyomtatásban.

A fejedelem, válaszában, örvend sikereiknek s tudatja, hogy száz aranyat fizettetett ki számukra segélyül, prédikátora, Keserői Dajka János kezéhez, a ki a pénzt Váradról oda ki utazandó ifjaktól fogja nekik elküldeni. Csak igyekezzenek, hogy költsége ne essék hiában s hazának, nemzetnek hasznára válhassanak.

Külön Bojthinak szól a válasz második felében ez a kijelentés: „Ha elhatároztad, hogy tovább is tanulj s magasabb képzettséget szerezz, négy évig segíteni fogunk téged... Elhatározásodról mielőbb értesíts... Hogy pedig szándékunkat ebben jól megértsd, ahhoz tartsd magad, hogy ne csak a theologiai, hanem a bölcseleti tudományokat is alaposan megtanuld, hogy a mikor majd hazatérendesz, úgy az egyházi, mint a polgári dolgokban is s a külügyek igazgatásában, segítségednek hasznát vehessük magunk, nemzetünk, hazánk érdekében”.

* Bevezető szakasz a szerzőnek „Bethlen Gábor kollégiuma” címmel készülő munkájából.

Bethlennek, az idő tájban, még más tartott növendékei is voltak Heidelbergában, legalább négyen. Köztük Geleji Katona István, a ki később, Keserüi Dajka után, udvari papja lett s Albensis (Gyulafehérvári) János, kinek egy 1617-ben nyomtatott s a fejedelemnek, mint pártfogójának ajánlott akadémiai vitáját Geleji Katona, Szilvási és Bojthi üdvözlő versei ékesítik. A fejedelem a következő években is, rendszeresen, küld ki tanuló ifjakat Heidelbergába. Érdekökben levelezést folytat vala az akadémia tudós professzorával, Pareus Dáviddal.

Bojthi Weres Gáspár, a kit Bethlen, úgy látszik, megkülönböztetett hivatásra szemelt ki, felszabadított jobbágy szülök-től származott ifjú s Keserüi Dajka ajánlotta vala őt a fejedelem pártfogásába. Két év mulva, 1619-ben haza jött s ekkor azt a megbízatást is nyerte a fejedelemtől, hogy unokaöcsesét, a 12 éves Bethlen Istókot kísérje, Geleji Katonával, Heidelbergbe s legyen oktatója és nevelője. De 1620-ban, a háborus változások miatt, mindannyian haza sietnek s Bojthi itthon, Kassán folytatja még egy évig a nevelői tisztét. Ugy látszik, keményen bánt a fiuval és — mint a fejedelem írja Alvinczi Péternek — „az gyermeket agyban-főben gyakorta verte, mivel hertelen sora vagyon az barátomnak s azért idegen az gyermek tőle“. Meg is szakad a nevelői megbízatása s a következő évben, 1621—22-ben már a marosvásárhelyi iskolát kormányozza. Ez idő alatt hala meg Károli Zsuzsánna fejedelemasszony s temetési pompáján 1622. májusban, Gyula ehérvárott, Bojthi mint vásárhelyi rektor vesz részt és latin elégiát és oratiót mond.

Ennek az évnek a végén új, megfelelőbb tisztet ruház reá a fejedelem. Egy évvel előbb (1621. nov.) halt vala meg a 70 éves öreg tudós Bocatius János, a fejedelemnek könyvtár-őre, történetírója, titkos tanácsosa, fontos ügyekben a külföldön többször szerepelt követe. Valószínűleg ennek a helyére, mintha csak az öregnek életidejét is hozzávetőleg előre kiszámítva, szánta és akarta vala kiképeztetni Bethlen Bojthit. Most sora kerül, hogy „historicus aulicus“-nak állítsa a Bocatius helyére. Szép fizetést rendel neki. A káptalan levéltár-örvévé teszi. Udvarában mint tudóst becsüli. Később kollégiuma számára tudós külföldi professzorok keresését, politikai ügyek intézését is bízza

rá. Érdemeiért feleségével együtt megnemesíti, nemesi mentességekkel ruházza föl.

A Bojthi Weres Gáspár életében, pályájában, a hogyan azt Bethlen Gábor fejedelem irányozta, megtaláljuk a jellemző körvonalait annak az eszmének, a melyet a fejedelem egy erdélyi főiskola hivatása felől már fejedelemsége első éveiben kezd vala magában érlelgetni.

Heidelberga távol van, külső országban. Teremteni kell itthon egy erdélyi Heidelbergát, megékesíteni tudós Pareus Dávidokkal. Gyűjteni köréjük nagy számmal, segélyezni, tartani, tehetséges és tanulni vágyó Bojthiakat, szegény és igyekvő ifjakat. Nevelni őket tudós, lelkes prédikátorokká. Legjavokat kiválasztani a társadalom, a közélet egyéb szellemi érdekeinek szolgálatára is.

Ilyen szolgálat az, a melyet született előkelők, főrangú családok gyermekeinek házi oktatásával, nevelésével, közéleti szerepgyakorlatokban, világbeli tapasztalatok szerzésében való kalauzolásával teljesítenek. Mert a született előkelőknek is szükségök van tanultságra, hogy kedvező helyzetöket a közéletben megtarthatassák s hogy az országos dolgok intézésében őket megillető súlyuk legyen. És ők ezt a tanultságot jórészt közvetve, jelesen képzett egyes férfiak — magán nevelők — által nyerik az iskolától. Mint az ifjú Bethlen Istók.

De nagyobb és közvetlenebb szolgálatot is várhatni az iskola kiválóbbjaitól. A született előkelőknek munkabíró kiegészítői, úgyszólván szellemi előkelők; mentül szerényebb és alaposabb, meggondolóbb, annál jobb tanácsadók; ország böleseit, kormányzók jobbkeze és esze; ilyenek is váljanak belőlök.

A jobb sorban születetteknek tehetsége ritkán párosul igyekezettel, kitartással; ritkán szentelik magokat eszményi feladatoknak; ritkán maradnak beesvágyukkal egy, bármily nemes elhivatás körében. Sokan közülök hasznát látják ugyan az iskolának; de az iskola nem általuk hajt teljes hasznót a köznek. Az iskola a közsorsu, a földhöz ragadt osztályokból származó tehetségek összegyűjtésével, fölkarolásával, megrostálásával, megnemesítésével teljesíthetne nagyszabású feladatot. Igen, az iskola nemesítő intézet legyen. Ilyent alkossunk.

Nemesítő intézmény volt az iskola a reformáció kora előtti multban is. Az egyháznak hasznavehető hadserege, számos nagy vezéralakja is mindig az iskola útján a közsorsuakból, a népből toborzódott. Ez az egyházi nemesség. Eddig hát csak eleveníteni kell és követni a hagyományt, a régi példát.

De a római keresztyénség egyházi nemessége személyes nemesség volt s a papi nőtlenség törvényénél fogva más nem is lehetett. Ellenben a protestáns prédikátor, tudós professzor, egyháza szolgálja és kormányzója, családot is alapít. Gyermekei tőle hajlamokat, tehetségeket, jellemet és életpéldát örökölnek. Egyebet talán nem is. Mi lesz velök? A mire Isten segíti. Fiai növekedhetnek magok is az egyház szolgálatára. Leányai lehetnek prédikátorok feleségei. De, ha a szerenese nem kedvez: visszaessenek-e a paraszti sorsba, a honnan apjuk kiemelkedett? Nem. Az erdélyi orthodoxus fejedelem tartozik, Istennek dicsőségére, a maga egyházának szolgálait s azoknak gyermekeit fejedelmi kedvezésben részeltetni. Tartozik nemzetének is azzal, hogy kipróbált, buzgó, hű szolgáltnak sarjaival sokasítsa, erősítse országa rendeit. A természet biztos törvényei szerint fog ekképpen folyton folyni a tökéletesedés.

Bethlen Gábor fölismerete azt a megbecsülhetetlen társadalmi erőt, a melyet az iskola a közsorsban született, de tudományosan kiművelt tehetségek kiválasztása által, nemesak közvetlenül az egyháznak, hanem közvetve, lelki átöröklés útján, az egyenesen leszármazó nemzedékek sorával, a nemzetnek kölesönöz. Ó a szellemi képzettséget, a melyet az iskola ad s a mely az egyházi szolgálatban érvényesül, ép olyan fajnemesítő tulajdonságnak akarta tekinteni, mint bármely érdemet és erényt, melyért a századok folyamában a rendi államokban nemeslevelet és kiváltságokat osztogattak.

1622-ben vette fejedelmi ellátásba a gyulafehérvári iskolát s kezdte főiskolává fejleszteni. Opitz Márton akkor érkezett Gyulafehérvárra professzornak, a mikor Bojthi az udvari történetírói tollat kapta a kezébe. S nem sokkal azután, hogy Opitz, a kinek magának is vágya volt a nemesi rangra emelkedés, itt hagyta Erdélyt, adja Bethlen a nemesítő levelet Bojthinak s feleségének.

Éveken át ápolja vala már Bethlen a főiskolája végleges megalapításának gondját s ezzel együtt azt a gondolatát is, hogy annak nemesítő erejét rendszeresen biztosítsa. Hetedfél év óta szemlélé és saját kezével és bölcseségével is irányozá kollégiuma haladását és hatását. „Jó reménységű ifjak nevelkednek tudományokban, felesedni is kezdettek; vagynak öreg deákok, reméljük 75, vagy talán 80 is“ — írja 1628-ban Alvinczinak. De halálát érzi közeledni és végrendeletével is egyidejűleg foglalkozván, siet megtenni utolsó két nevezetes intézkedését, a melyekkel életének nagy eszméjét megörökítse.

Az egyik, az anyagi intézkedés, a kollégium fennállását örök időkre biztosító alapítványok tétele, kél 1629. szeptember havában.

A másik, az erkölcsi, ötven nappal előbb kél. Ez ama „közös“ czímerlevél, melylyel a főiskola tulajdonképeni növeltjeinek, az egyházi igehirdetőknek minden maradékait örök időkre megnesesíti.

Ezt a czímerlevelet érdemes bekebeleznünk a kollégium történetébe. Mert az nemcsak egyszerűen a fejedelem egyházas érzületének bizonyítéka. A főiskolát alapító fejedelemnek államférfiú gondolatát testesíti meg. Fölforgatás nélküli való újításra tör. A korhadó nemességet, a megcsappanó nemzeti erőt akarja helyreépítozni, de bölcsen és mérsékelt módon, a rendek, osztályok, a megszokott politikai fogalmak eltörlése nélkül. Egy neme, de bölcsen kigondolt neme az örökváltságnak s a politikai jogok kiterjesztésének, a melynek szabott ára: szellemi kiválóság és szerzett érdemek Isten igéjének szolgálatában.

Féltékenység, szűkkeblűség, osztálygög egyesített súlya idővel elnyomhatta a czímerlevél eredeti értelmét s gátolhatta valódi érvényesítését, de az első száz év alatt valószínűleg számos lelkész család nyerte meg annak teljes kedvezményét. Az államférfiú gondolatát mindenesetre ma is kilátni belőle s megbecsülhetni.

A nevezetes czímerlevél, fordításban, így szól:

Mi Gábor, Isten kegyelméből a R. sz. B. és Erdélyország fejedelme, Magyarország részeinek ura s Székelyek grófja, Oppeln és Ratibor herezege stb. A fejedelmek magasztos méltóságával jár

egyéb dolgaik végzése mellett kiváló gondot fordítaniok s törekvésöket buzgón irányozniok arra, hogy alattvalóiknak állapotát és helyzetét eszökbé véve, a munkásságuk szerint érdemeseket magasabb tisztességfokra, szerencsés előbbmenetelre segítsék, sőt hogy a tisztas rangnak gyümölcsözőbb közelismeréséhez is juttassák; mert annál nagyobb a fejedelem, mennél érdemesebb emberek fejének láttatik. Azért, mivel mindjárt uralkodásunk szerencsés kezdete óta mitem óhajtottunk jobban, mint azt, hogy mindenek előtt Isten iránt való szeretetünket tanúsíthassuk minden dolgunkban, Istennek egyházait minden intézkedéssel terepélyesíthessük s azzal Istennek dicsőségét terjeszthessük s késő utókorra átörökíthessük: helyesnek, egészen igazságosnak és méltányosnak ítéljük, hogy azokat is, a kik a vallás ügyének élnek s mintegy szövétnekkel vezérlik az embereket az üdvösségre és örök életre, minden tisztességgel és kedvezéssel halmozzuk. A mint hogy most is épen ezt akarjuk tanúsítani azzal, hogy Erdélyországunk s a hozzákapcsolt magyarországi részek igehirdetőinek vagyis lelkészeinek együtt és egyenkint, fiaikat és leányaikat s ezeknek mindkét nembeli örököszeit és utódait, valamennyijöket, megékesítjük, hogy t. i. nemcsak magok, hanem minden utódaik is örököljék az említett egyházi szolgák érdemességének és munkásságának ezt a hasznát. Számos hű tanácsosunknak becses és bizalmat érdemlő előterjesztésére és közbenjárására tehát, a fentnevezett, Erdélyországunk-, s a hozzákapcsolt magyarországi részekbeli igehirdetőknak vagyis lelkészeknek, együtt és egyenkint valamennyijöknak, fiait és leányait, mint amúgy sem alacsony szülőktől származókat, fejedelmi hatalmunk telijéből s különös kegyéből mind fölszabadítani s őket Erdélyországunk-, s a hozzákapcsolt magyarországi részekbeli valóságos, született és kétségfeletti nemesek sorába, körébe bevenni, bekebelezni, besorolni és beiktatni elhatároztuk. És elrendeljük s jól megfontolva és tiszta belátással engedjük meg, hogy a fentnevezett, Erdélyországunk s a hozzákapcsolt magyarországi részekbeli igehirdetőknak, vagyis lelkészeknek együtt és egyenkint valamennyijöknak, fiai és leányai mind s ezeknek mindkét nembeli örököszeit és utódait, most és jövőben, mindazokat a kedvezményeket, tisztességeket, engedélyeket, kötelezettségeket és mentességeket örök időkre birva használhassák és élvezhessék, a melyeket Erdélyországunk-, s a hozzákapcsolt magyarországi részekbeli többi valóságos, született és kétségfeletti nemesek akárhogyan, jog és szokás szerint multban és jelenben használnak és élveznek. Hozzájuk való hajlandóságunknak s kegyelmességünknek, s fejedelmi nagylelkűségünknek bizonyítékául és jeléül s a valóságos s kétségfeletti nemesség jegyéül czímert vagyis nemesi jelvényt, még pedig — egyenesen álló kék színű vitézi paizst, a melynek lapján vagyis mezején gomolygó felhőkből előtűnő fele-

oroszlán látszik, a mint bal első lábával az oltárról a bibliát veszi, jobbája pedig alászálló angyal nyújt görbe kardot; ettől balra ily aranyos felirat olvasható: *Arte et Marte dimicandum* (Tudomány-nyal s fegyverrel is küzdjünk); a paizson levő lovagsisakot királyi korona fűdi különböző színű gyöngyökkel, kövekkel ékesítve, a sisak ormáról pedig a paizs mindkét szélére lelungó szalagok vagyis orrjegyek azt helyesen körmyezik és ékesítik —

a miképen e levelünk elején, homlokzatán, képiró kezével és ecsetével, saját színökben helyesen és szabályosan festve mindezek láthatók: a fennevezett igehirdetők vagyis lelkészek fiainak és leányainak s ezek mindkét nembeli örököseinek és utódainak, valamennyiöknek kegyesen adni, adományozni elhatároztuk. Beleegyeziünk, s tiszta belátásunkból, s megfontolt akarattal megengedjük, hogy ők mostantól jövőre minden idő folyvást azt a czímet vagyis nemesi jelvényt, Erdélyországunk-, s a hozzákapcsolt magyarországi részekbeli többi nemeseink módjára, ugyanoly jogokkal és kiváltságokkal, engedélyekkel, kötelezettségekkel és mentességekkel, a melyeket a mi, Erdélyországunk-, s a hozzákapcsolt részekbeli többi, valóságos, született és kétségtelen nemeseink, avagy csak bevett rend és szokás szerint, eddigelé bárhogyan is jogszerűen bírtak és élveztek, bírnak és élveznek: bárhol, csatákban, mérkőzésekben, gerelyvetésekben, lovagjátékokban, bajvívásokban, páros viadalokban s minden egyéb s bármiféle vitézi és nemesi foglalkozásokban, valamint peeséteken, takarókon, kárpitokon, gyűrűkön, zászlókon, pajzsokon, sátrakon, házakon, általában pedig bármennemű tárgyakon s szerelvényeken, a valóságos és tiszta nemesség czímén, a melynek megkülönböztető jeleivel hogy őket s mindkét nembeli összes örököseiket és utódaikat mindenki, bármily rangu és méltóságú legyen is, nevezze, címezze, illesse és becsülje, akarjuk — valamint maguk, úgy mindkét nembeli örököseik és utódaik is, jogosan használhassák, viselhessék, bírassák és élvezhessék. Ennek örök emlékezetüül és biztosításául ímezen levelünket hiteles függő-peesétünkkel megerősítve a mostani és jövődöbeli igehirdetők vagyis lelkészek fiainak és leányainak s mindkét nembeli valamennyi örököseiknek és utódaiknak kiadatjuk, adományoztatjuk. Kelt Gyula-Fehérvár városunkban, az Úrnak ezerhatszázhuszonkilencedik eszten-dejében, julius hó tizenharmadik napján. Gábor s. k., Kováchóczy István s. k., kanczellár. (F. P.)

Ezt a czímerlevelet kihirdették Alsófehérvármegye gyűlé-sén, 1630-ban. Így tudja Bod Péter. S Bojthi Weres Gáspár, mint „a vármegye hites jegyzője“ írta rá a kihirdetés záradékát. Hihetőleg kihirdették más vármegyék gyűlésein is.

1642. május 10-én, Gyula-Fehérvárt, I. Rákóczi György

fejedelem, a kapcsolt részekbeli lelkészek, s jelesen a kérelmező Szánthai Molnár Mihály és Geontzy Milipao János számára megerősítve adja ki újból.

1668. július 6-án, Radnóthon, a Nógrádi Mátyás, Mirley Mihály s Kisfalvi Tamás lelkészek kérésére, ugyancsak a kapcsolt részek lelkészei számára erősíti és újítja meg a címérlevelet Apafi Mihály fejedelem.

Ugy látszik, hogy benn Erdélyben nemcsak az orthodox fejedelmek korában, hanem az önálló fejedelemség megszűnte után is, a köztudat egyáltalában nem sürgette azt, hogy a címérlevelet újból megerősítve is kikérjék. Csak a kapcsolt részek református papjai érzik annak ismét megismételését.

Igy 1756. május 16-án Zoványi József Szilágy-kerületi esperes kérésére Mária Terézia adatja ki megerősítve a címérlevelet, s azt június 24-én kihirdetik Közép-Szolnok vármegye gyűlésén.

Hatályát elvileg nem vonták kétségbe II. József koráig. Ekkor, 1786-ban a császár 6640. szám alatt kelt rendeletével azokra a családokra korlátolta az érvényét, a mely családoknak lelkész elődei a címérlevél kelte előtt már egyházi szolgálatban voltak.

A közös címérlevél alapján nemesült lelkészcsaládok számáról hozzávetőleg sem szólhatunk.

Az sem kérdés, hogy mennyire viszen a Bethlen Gábor kollégiuma kizárólagos, vagy döntő szerepet az erdélyi magyarságnak lelkészi nemes családokkal való gyarapításában. Bethlen azt tűzte ki kollégiuma főrendeltetéseül, „hogy Isten ígéje hirdetőinek bővében legyünk“: ez bizonyos. Hogy kollégiuma akkor, ezen a fokon, ezzel a czéllal egyedül állott Erdélyben: ez is bizonyos. Ezekből következtetni lehet a szándékaira.

Egyébiránt a Bethlen-kollégium azt a czélatot, hogy az erdélyi magyarságnak új, erős családok alapítóit neveljen, más úton, a melyet maga a nagy és bölcs fejedelem akkoriban talán nem is vehetett tapasztalati alapon egészen számításba — még hatásosabban valósította meg.

A székelyeknek, s főleg a háromszéki reformátusoknak gyűjtő iskolájok, s egyszersmind kitelepítő intézetök lett századokon át a kollégium.

Az öreg deákok közt itt a legújabb időkig — pontosan mondva, a sepsiszentgyörgyi kollégium teljes kialakulásáig — rendszerint többségben, igen gyakran nagy többségben voltak a székely fiúk. Az 1704-ben elesett fűzfadorongos labanczűző diákok kőbe vésett névsorának kétharmada ezekből áll: Ajtai, Dobolyi, Gidófalvi, Kézdivásárhelyi, Krizbai, Marosvásárhelyi, Szemeriai, Szotyori, Vajai, Zágoni. És a diákok névkönyve, mely a kollégium Enyedre telepítése, 1662. óta vezetett, s mely azon évtől 1793-ig ma is meg van eredetiben, folytatása pedig, 1827-ig, statisztikai átírásban: szintén tanuskodik arról, hogy milyen szűrő szerepet teljesített a kollégium egész Erdély magyarsága számára.

Olvasmánynak ugyan nem való, de az érdeklődők számára adattárul mégis álljon itt egy névjegyzék. Azoknak a diákoknak vezetéknevei, a kik az enyedi Bethlen-kollégiumban, 1662-től 1827-ig, mint felsőbb tudományok — érett — hallgatói, magokat a kollégium törvényeinek megtartására nevek sajátkező aláírásával kötelezték, „subscribáltak”.¹

Az *isméllődő* családnevekhez előfordulásuk számát is idejegyzem.

Abacs (5). Ábrahám. Ács (3). Ada (2). Ádámi. Adorján. Agyagfalvi. Ajtai (35). Aknai (4). Albert (6). Albisi (9). Almási (6). Alsó. Alsócsernátoni. Alszegei. Alvinczi (2). Ambrus (5). Andormányi. Andrád (4). Andrádi. András (3). Angyalosi (2). Antal (3). Antalfi. Antos (2). Apáczai (5). Apáti (3). Apor. Aranka (4). Árapataki (2). Árkosi (4). Aszalai (3).

Babos (3). Bács. Bácsfalusi (2). Bácsi. Bacsó (2). Baczkamadarasi. Baczoni (21). Bagaméri (2). Bagotai. Bágya (2). Bági (4). Bági (5). Bája (4). Bajesi (7). Bajoni. Baka (3). Bakesi (22). Bakk. Bakó (3). Bakonyai. Baksai. Balassa-Gyarmati. Balyavásárhelyi (3). Balavásári. Balázs (9). Balia (5). Bálint (13). Baló (23). Balog (33). Bán (3). Bándi (5). Bánfi. Bán-Horváti (3). Bántó. Bányai (26). Barabás (18). Barok. Baranyai (5). Barátosi (11). Baresai (3). Baresi (2). Bárdi (5). Bardocz (16). Bardoczi (2). Baricz (5). Barna. Baróti (7). Bartalis. Bartalus (2). Bartha (23). Bartók (25). Bartos (10). Basa (2). Báthori (2). Bati (3). Becek (2). Becsi. Bécsi. Beczö (5). Bede (2). Beder (4). Bedő (11). Beke (4). Békési (2). Bekő. Belényesi (2). Belovári. Bence (2). Bende. Bene (2). Benecs (2). Benedek (54). Benedekfi (2). Benedeki. Benefalvi. Benke (5). Benkő

¹ Az 1828-tól 1848-ig subscribált diákok névkönyve elpusztult. Köszönetet érdemel, a ki e húsz évből fönmaradt enyedi névsorokat, ha töredékekben is, megment.

(39). Benő. Bényei. Bereczk. Bereczki (2). Beregszászi (7). Berényi. Bereti. Beri. Berivói (4). Berkes. Bernád. Bernádi. Bernáth. Bertalan (5). Berzétéi (2). Besenyei (6). Besztercei (3). Bethlen gr. (2). Bethleni. Bibareczfalvi (8). Bibó. Bieskei (2). Bihari (2). Bikfalvi (9). Biró (11). Bitai (16). Blényesi (2). Bobik (2). Bocskai. Bocz (6). Bod (8). Boda (5). Bodházi. Bodó (2). Bodoki (14). Bodola (16). Bodolai. Bodoni. Bodor (15). Bodosi (2). Bodroghközi. Bogácsi. Bogáti. Bogáti (4). Bogdán[y] (13). Bogyó. Bojér (2). Bolkácsi. Bolgár. Bolyai. Bolyó. Bong (3). Bonis (2). Bonyhai (7). Bora (11). Borbáth (7). Borberek (5). Bordási. Bördösi. Boronyai (2). Boros (7). Borosnyai (15). Borsai (7). Borsos (11). Borza. Both. Botos (3). Bozoki. Bögözi. Böhm. Bójtke. Bölcskevi (2). Bökényi (2). Bölcsényi. Bölöni (8). Böszörményi (4). Brádi. Brassai (4). Brázovai (2). Brencsán. Brinyi. Bruckenthal br. Bruz (= Burutz) (4). Bucsi (7). Buda (5). Budai (8). Bugyul. Bujti. Burján. Buta. Butyka (6). Buzás. Büdöskuti.

Czeplédi. Czell. Czigler. Czintos. Czirjék (6). Czofa (Pávai). Czófalvi. Csabai (5). Csákai. Csákány. Csáki (4). Csákvári. Csapai. Császáz (14). Császi. Csató. Csávási (7). Cséfal. Csegezi. Csegöldi (9). Cseh (15). Csehi (2). Csejdi. Csejka. Csekei (2). Csekelaki (3). Csekme. Csengeri (3). Csép (2). Cserei (6). Csermely. Csernátfalvi (3). Csernátfalusi (6). Csernáttoni (58). Csetri. Csia (3). Csicsói. Csiki (8). Csinádi (3). Csiszár. Csiszér (14). Csiszéri. Csóka (4). Csolnakosi (2). Csomortán. Csomós (3). Csongrádi. Csonka (3). Csont. Csontos. Csorba. Csorja (4). Csuka (6). Csutak (5). Csűrös.

Dabóczy (2). Daczó. Dadai (3). Daka. Dálnoki (18). Dálnoki Veres. Dályai (11). Damó. Damokos (3). Dancs (2). Dancz (4). Danczkai. Dánér (2). Dániel. Daragics (2). Daróczy (2). Dávid (7). Deák (9). Deáki. Dobreczeni (14). Debreteti. Décei (9). Decsi. Deme (4). Demény (6). Demes (3). Demeter (13). Dénes (3). Derzsi (4). Dévai (5). Dézsi (12). Dezsó (7). Diénes (3). Diósgyőri. Diósi (2). Diószegi (5). Dirincs. Diringer. Dobai (3). Dobolyi (42). Dobrai. Doka. Dombi (4). Domokos (4). Donát (2). Dósa (10). Dulló. Duráneczki.

Ebesfalvi. Ecsedi (3). Eczetes. Égeni (2). Egerpataki (2). Egri (2). Egyed. Elekes (7). Enyedi (27). Enyeter. Eperjesi (11). Erdei (2). Erdélyi (2). Erdő. Erdődi (2). Erdős (5). Eresztevényi. Erős. Erősi (14). Érsék (6). Érsékujvári (2). Etédi. Étfalvi (4).

Fábián (11). Fáji (4). Faluvégi. Faragó. Farczádi (6). Farkas (21). Farkasdi. Fászenszki. Fáy. Fazakas (3). Fazekas. Fegyver. Fegyverneki (4). Fejér (2). Fejérvári (6). Fekete (14). Feloi. Felenyedi. Felfalusi (3). Felsőbányai (4). Felsőcsernáttoni (2). Felszeghi. Feltóti. Fenyédi. Fenyő. Ferencz (7). Ferenczi (12). Fetés. Fláth (3). Ficsor. Filep. Filkel. Finta. Fintaházi (3). Fodor (16). Fogarasi (22). Fónyi. Forrai (2). Foris (2). Forró (5). Fosztó (14). Földvári. Froniusz. Furka. Fülei (7). Füleki (2). Fülöp (8). Fülöpszállási (2). Füsü (4). Fúzi.

Gaal (5). Gábos. Gál (11). Galaczi (2). Galambfalvi (4). Galambodi. Galambosi (2). Gálfalvi (2). Gálfi (4). Galgóczy (5). Garda. Gargócs (2). Gáspár (6). Gazda (9). Gecse (3). Gegesi. Geréb. Gerendi (3). Gergelyfi. Gergocs (2). Gernyeszegi. Gibédi. Gidófalvi (29). Gilsik. Gilyén (5). Gobodi. Gobos. Gocs (2).

Gocz (4). Gombos. Gondám. Góró (5). Gothárd. Gödri (3). Gönczi (2). Görgei. Görgényi. Görög. Gracza. Gramma. Grausszer. Gulácsi. Gulya (2). Gutt. Gyulai (2). Gyarmati (11). Gyalui. Gyárfás (12). Gyerke. Gyertyánfi. Gyertyánosi. Gyöngyösi (5). Győrbíró (4). Győrfi (2). Györgyfalvi. Győri (3). Gyujtó (5). Gyula. Gyulai (2).

Hadnagy (3). Hajdu (2). Halasi. Halász. Halmágyi (8). Halom. Halyicz. Hamar (4). Hanackzó. Hank. Harai. Harasztkereki. Harkányi (5). Harsányi (5). Hássági. Hatházi (4). Havadi (3). Havadtői. Heczei. Hegedüs (6). Hegyesi (2). Hegyi. Helmecezi. Heltensis. Henter (15). Hereza (2). Herczeg (14). Herepei (12). Hermányi (7). Hernya. Heves (2). Hévízi (2). Hiller. Hints. Hodor (2). Hodosi. Holdvilági (2). Hoprik (2). Horváth (11). Hosdái. Hosszuaszói. Hosszuzfalusi (3). Hosszumezei. Högyes. Hunyadi (7). Huszár (5). Huszti (3). Hutter.

Ibrányi. Igeni. Igmándi. Illyés (4). Ikafalvi (5). Illyefalvi (3). Imre[h] (18). Ince (45). Ineczdi. Irsai. Isipi (2). Istók (2). István. Istvándi (4). Istvánfi (6). Istvánházi. Istváni. Izsák (3).

Jablonezai (2). Jakab (14). Jakabfi. Jakabházi. Jakó (3). Jancsó (40). Jáni. Janki. Jánó (6). Jánosi. Járari. Jástfalvi Török (2). Jeddi. Jenei (12). Jeremiás (4). Jeszenszki (4). Jónás. Jordán (2). Jós (2). Józsa (10).

Kabai (2). Kaczai. Kádár (4). Kádas. Kakasi. Kakuési (5). Kali. Kállai (3). Kaller. Kálmán (3). Kamarási (3). Kandó (3). Kausai. Kanyó (6). Kapronczai (2). Kaposi (2). Kapusi. Karácson (2). Karácsonyi. Karancsi. Karánsebesi. Karmacs. Károlyi (4). Kassai (9). Kassa (9). Kátai. Katona (4). Katonai (2). Katrin. Kazai. Kecskeméti. Kékesi. Kelemen. Kéméndi (2). Kemény br. (7). Kémeri. Kende. Kendeffy (6). Kenderessi (16). Kendi (4). Keresedi (6). Kerekes (11). Keresztényfalvi. Keresztes (21). Keresztzegi. Kereszturi (6). Kerner. Kertész. Keserü (3). Kesler. Keszeg (3). Keszi. Kesznyeteni. Kézdivásárhelyi (21). Kibédi (9). Kiliti. Kincses. Király (5). Királyfalvi (2). Kis (43). Kisdobai. Kiséri (2). Kiskapusi (2). Kispál. Kissinki. Kisvárad. Kisvárdai. Klein. Klicsovai. Klincsit. Kóbori (3). Koesárdi (2). Kócsi. Kocsis (11). Kolcsár (2). Kolosi (2). Kolosvári (28). Kolumbán (6). Komári. Komáromi (23). Komjáti. Komlósi (2). Komollói. Konez (9). Koneza. Kondor. Kónya (7). Konrád. Konrádi. Koppán. Kór. Koródi (7). Korógyi. Korondi. Korponai. Kósa (2). Kosdi. Kovács. (101). Kovácsi (2). Kovásznai (22). Kozma (5). Kozolyai (3). Köblös (2). Kőze. Kőzeze. Kölönte (6). Kőncei (5). Kőpeczi (9). Kőrispataki (2). Körmendi (3). Kőrösfái. Kőrösi (9). Körtvélyfái. Kőszegi. Kőteles. Kővecsi (3). Kövendi (2). Kővér (6). Kövesdi. Krakкаи (3). Krassai. Kriszesori (4). Krizbai (22). Kun gr. (3). Kupán. Küküllővári (8).

Ladányi. Lakatos. Laki. Lamatai (?). Láposi. Laskai (3). László (14). Lázár (6). Léczfalvi (10). Leheszk. Lengyel (8). Lénárt (3). Lesesi (1). Lészai (3). Létai. Letenyi. Lévai (3). Lévi. Lippai (2). Lisznyai (9). Literáti (6). Litsken. Losonczy (4). Lovász. Lozsádi. Lőcsei. Lőrincz. Lőrinczi (6). Lutsek. Lugosi (3). Luka. Lukács (7). Lukácsfi (2).

Macskási (2). Má dai. Madarasi (3). Mádi. Madocsa (3). Mágócsi. Mágori. Magos (2). Magyarai (13). Majtényi (2). Majtini. Makai (4). Makfalvi (4). Makkai

(2). Makrai (3). Maksai (13). Málnási (25). Malom (4). Mányoki. Mányul. Mara (4). Margai. Margitai (2). Márk (5). Márki. Markó (5). Markosán (2). Márkosfalvi (7). Marosi (4). Marosvásárhelyi (8). Martini. Martinianus. Marton. Márton (2). Martonfalvi (5). Martonosi (3). Máthé (8). Matolesi (7). Mátyás (8). Mátyus (3). Mauritz. Medve (2). Medgyesi (10). Megyeszai (3). Meskó. Mester. Messendorfensis. Meszeri. Meszlényi. Mezei (6). Mező (2). Mihác. Mihály (6). Mihályfalvi. Mihályi (5). Mihelyes. Mikelaki. Miklós (10). Miklósfalvi (2). Miklósi (6). Miklósvári (2). Mikó gr. (2). Miletz. Miller. Milotai. Millyeni. Mirese (2). Micei. Miske (5). Miskolczi (11). Miszti. Mócsai (2). Modier Traugott. Mogyorói. Mohácsi (2). Mohai (12). Molnár (19). Molnos. Monostori. Moós (2). Móriéz (7). Mráz. Musnai (19).

Nádasdi. Nádudvari (8). Nagy (107). Nagyajtai. Nagyari (5). Nagybaczoni. Nagyborosnyai. Nagyborsai. Nagyidai. Nagylaki (2). Nagysolymosi (2). Nagyszöllősi (2). Naláczy (6). Nánási (16). Nándra (3). Nemedei. Nemedi. Nemegeyi (2). Nemes (6). Németi (7). Nethusi. Nográdi.

Nyakas (3). Nyárádtői. Nyiregyházi.

Óczfalvi. Olasz (3). Olasztelki. Olesvári (2). Ollós Oltományi. Oltosi. Oltszemi (5). Onadi (5). Órás. Orbán (12). Ormos (3). Orosz. Orth. Osváth. (7). Ölyvesi (3). Ötves (4).

Paál (4). Paffi. Paizs. Pákai (6). Pákei (6). Pál (18). Pálfi (10). Pálhegyi. Palkó (2). Palloeska (2). Pallos (6). Pánczél. Pányoki. Pap (16). Pápai (14). Papolezi (9). Páris. Páriz. Pásztai. Pásztolai. Pásztolai (2). Patai (2). Pataki (11). Pátkai (2). Pávai (24). Paxi. Pécsi (14). Pellaki. Pelsőczi (2). Pénteki (4). Pergő. Péter (3). Petke (11). Petki (9). Pető (7). Petri (4). Petrikovics (2). Pócsa. Pogány (13). Polgár. Polik (3). Pongrácz (4). Ponori (3). Poroshalmi (2). Porkoláb (3). Porzsolt (5). Posaházi. Posgai. Pozsonyi (3). Puy (2). Purkercezi. Putnoki (2). Pünkösti (12). Püspöki.

Rábalaki. Rác (10). Ráczevi. Ráczkövi. Radnóti (2). Rakoczi. Rákosdi. Rákosi (10). Rápolti (4). Ráth. Ravai. Récei (3). Rédei. Remetei (2). Rétyi (5). Reviczki. Reznek. Rezván. Ribiczei (7). Rimaszécsi. Rimaszombati. Balog. Rosnyai (2). Rossa (2). Roth (2).

Sajói. Sala. Salamon (7). Salándi. Salánki (3). Salathi. Salathia. Sallai. Sarkadi (2). Sámsondi. Sámuel. Sándor (10). Sánta (2). Sárdi (7). Sárffi. Sárkány (3). Sárközi. Sármási. Sárosi. Sárpataki (4). Sas. Sáska (2). Sásvári (4). Schelling (3). Schilling (3). Sebes. Sebesi (3). Sebestyén (4). Segesdi. Segesvári. Selyei. Selyki. Sepsibaczoni. Séra (7). Seres (5). Serestély (3). Serestélyi. Serester (2). Sikó. Simándi (2). Simon (18). Sinai. Sinka (4). Sipos (13). Sófalvi (3). Soldos (5). Solymosi (8). Solyom. Sombori (5). Somi. Somlyai (4). Somogyi. Somosdi. Somsai. Sorbán. Sós (2). Sóvári. Sövényfalvi (12). Stentzel. Suler. Surányi. Suszter. Sükösd (9). Sülyei (3). Süveges (3). Sylvester.

Szabadi. Szabadszállási. Szabó. (98). Szacsva. Szacsvai (7). Szalacsi (3). Szalafői. Szalai (3). Szaláncezi (7). Szalárdi. Száldobosi (2). Szántai. Szántó (5). Szarvadi. Szász (22). Szászhalmi (2). Szászvárosi (5). Szathmári (23). Szathmárnémeti. Szávai. Szebesienensis. Szécséni. Szécsi. Szederkényi. Szegedi (8). Szé-

kely (41). Székelyhidi. Széki (4). Szellei. Szemerjai (8). Szencei (2). Szendrei (4). Szentandrás. Szentannai (2). Szentgáli. Szentgerliczei (3). Szentgyörgyi (15). Szentgyörgyvölgyi. Szentimrei. Szentistváni. Szentiváni (3). Szentjobi (2). Szentkirályi (10). Szentlászlói. Szentmártoni (3). Szentmihályfalvi. Szentmiklósi (2). Szentpáli (12). Szentpéteri (2). Szentsimoni (11). Szépmezei (2). Szereghnyeoi. Szerémi. Szerencsi (5). Szigeti (21). Szigeti Gyula (4). Szikra. Szikszai. Szilágyi (35). Szilasi. Szili. Szilvási (4). Szilveszter (4). Szinnyei. Szinnyérváraljai (2). Szoboszlai (5). Szokolyai (2). Szombathelyi. Szombathi. Szomosi (2). Szotyori (17). Szöcs (35). Szödi. Szöke (4). Szöllösi (11). Szöllöskei (2). Szőnyi. Szucsányi.

Takács (4). Tálás (2). Tamási (3). Tankó. Taresai (2). Tarpai (4). Tarsoly (3). Tasnádi. Tatai. Tatár. Tatrangi (3). Telegdi (2). Telekfalvi. Teleki és T. gr. (13). Temérdek. Técsi (16). Teremi. Tiboldi (5). Timár. Tókos (2). Toldi (5). Tolnai (4). Tompa (13). Tordai (11). Torjai (11). Tornya. Toth (12). Tótfalusi (4). Tölke (2). Tömösvári (5). Török (20). Tövisi (7). Traugott. Trinesini. Tunyogi (2). Turbucz. Turi (4). Turóczy (8). Turzai. Túri (3). Türkösi (2). Tvitz.

Udvarhelyi (5). Ugron (4). Ujfali. Ujfalusi (2). Ujfalvi (2). Ujhelyi. Ujlaki (2). Ujszékeli. Ujvári (3). Ujvárosi (5). Ungár. Ungvári (3). Utezás (3). Uzoni (6).

Ürmösi (2).

Vácsi. Vadadi. Vadas. Vadasdi (7). Vágási. Vágó (3). Vajai (10). Vajda (6). Vajdaszentkirályi. Vajna (18). Valai. Valáli. Válya. Váradi (27). Várallyai (5). Váras helyi. Várfalvi. Varga. Várhegyi (9). Vári (2). Váró (4). Vas (17). Vásárhelyi (56). Vájlzensis. Vécsei. Végh (7). Vékony. Ventz. Venter. Vér. Verebei. Veress (29). Veresegyházi (2). Verestói (3). Vesmás (3). Vezekényi. Vizezi. Vida (10). Vig. Viliezi. Vincze (3). Vinczi (6). Virág (2). Virágháti (5). Vischi. Viski (8). Visnyói (2). Viszlai. Vita. Vitályos (17). Vitkai (3). Vizaknai (10). Vizi (4). Vizkeleti. Vizolyi. Vizsolyi (3). Voldorfi.

Zabolai (11). Zágoni (35). Zakariás. Zajzon (9). Zajzoni. Zalányi (15). Zilahi (18). Zirinyi. Zoltán (5). Zoltáni. Zollyai. Zolyomi. Zoványi. Zudor (12). Zsigmond (4). Zsoldos.

Százhatvanöt év alatt több mint ötezer ifjú, azaz évenként átlag harmincznál több, lépett a Bethlen-kollégiumban a felsőbb tudományok — filozofia, jog és theologia — hallgatói közé.

Alaposan tehetjük megközelítőleg még négyannyira azoknak a tanulóknak a számát, a kik csak alsóbb — gimnáziumi — osztályokat jártak s azokból léptek ki az életbe.

Magyarabb névsort képzelni sem lehet, mint a Bethlen-kollégium tanulóinak névsora.

De e névjegyzékből meg lehet állapítani azt is, hogy mennyire uralkodó benne a székelység.

Az ismeretes székely családnevek mellett a származáshely nevét viselők számát is nézni kell.

A törekvő székely fiuknak Mekkája lett 1662. óta több mint kétszáz éven át Enyed. Évenként, nyár végén, szülőiktől, falujoktól búcsut véve, csapatosan indultak, szekerekre rakodva, ide ki. Egy egész heti útat téve érkeztek meg. Hazulról azután nagy időközökben kaptak pénzt, ruházatot, élelmi szert: füstölt húst, szalonnát, szilvaizet, turót, haricska lisztet. A kollégiumban czipósegélyt nyertek, megélhetést biztosító szolgáltatokat teljesítettek, a kisebbek mint inasok, étekhordók; az örege, java, mint magántanítók. Magának a kollégiumnak is, mint gazdának, földesúrnak, belső-külső háztartásában, gazdaságában sokan segédkeztek. A tehetségesebbek inkább az iskolai tanulmányokra, a középszerűek meg a gazdaság, az életrevalóság gyakorlására vetették magokat. Szünetek idején is minden jóra való diák talált magának való segélyszerző foglalkozást helyben és vidéken, mint legátus, mint nevelő, mint lóto-futó. A kollégiumi hatóság is a legügyesebb fiuk közül a nyári szünetre *rezidenseket*, itt maradékat választott ki szolgálatra s élelemmel, pénzzel jutalmazta. Számos székely fiú csak mint kész ember látta ujra faluját, övéit. Pap, kántor, iskolamester, jegyző, irnok, tisztartó, számtartó, udvarbíró, ispán, s minden egyéb vált belőlük idekűnn, szerteszét az erdélyi vármegyékben, falukban, udvarokban, gazdaságokban. Dolgoztak, takarékoskodtak, családot alapítottak. Czímerlevélre sem szorultak. A székelyek — írva van Verbőcziben is — mind nemesek; a vármegyéken tehát rendszerint akadálytalanul elismerték őket teljes jogu nemeseknek, bekebelezték társadalmi és politikai tényezőkné. Ez a természetes rendszerré vált kitelepítés, a székely faj s az erdélyi vármegyék magyarsága érdekének és a Bethlen-kollégium hivatásának egybetalálkozásából, hatalmasan kiegészítette, pótolta és hatványozta annak a gondolatnak a valósítását, a melyet a Bethlen Gábor államférfiui elhatározása a lelkész-családok czímerlevelében fejezett vala ki.

VÁRÓ FERENCZ.